

УДК 130.122:177:111.852

А. Є. Залужна,

кандидат філософських наук, доцент,

(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ОНТОЛОГІЇ М. ХАЙДЕГГЕРА

У статті аналізуються особливості морально-естетичного виміру філософської рефлексії М. Хайдеггера в контексті феноменологічно-екзистенційної та онтологічної переорієнтації філософії. Досліджено онтологічне підґрунтя моральних та естетичних проблем через призму причетності людини до буття, поетичного "вчування" та "вслуховування" в істину буття – алетейю.

Філософська рефлексія ХХ ст. характеризується значними ціннісно-орієнтаційними трансформаціями, що окреслилися в зрізі феноменологічного, онтологічного, антропологічного та комунікативного поворотів, актуалізуючи заміну пануючої в культурному просторі світоглядної парадигми класичної раціональності, на проблеми людського існування в його причетності до буття та відповідальності за нього. Такий перехід до нових онтологічних підвалин найбільшої тональності зазнає у філософському дискурсі М. Хайдеггера, що обумовлює експлікацію феномену буття в тісному зв'язку з антропологічними вимірами філософії, охоплюючись такими фундаментальними питаннями, якими є питання про людину і про буття, коли буття лише через людське існування в світі "дає себе торкнутися"... саме себе знаходить як буття" [1: 9].

Відтак, М. Хайдеггер, на основі феноменологічного методу здійснює радикальний поворот у новітній філософії, створивши фундаментальну онтологію, яка "можлива лише як феноменологія" [2: 35] в якості "екзистенційної аналітики присутності" [2: 13]. Адже у своїй філософії мислитель бере за основу не класичну онтологію буття як сутності, а екзистенційну онтологію з наголосом на питаннях дослідження глибин внутрішнього світу людини в площині переживання смислу свого існування, виправданості особистісної присутності в світі та відповідальності перед лицем буття загалом. Таким чином, на вістрі оригінального переосмислення "філософії життя" Дильтея, екзистенційної філософії С. Кіркегора та феноменологічної концепції Е. Гуссерля започатковується новий феноменологічно-екзистенційний напрям у філософії, що у свою чергу здійснює вагомий вплив на формування світоглядних позицій таких істотних для сучасного філософського мислення вчень, як філософська антропологія, екзистенціалізм, феноменологічна герменевтика.

Особливості фундаментальної онтології М. Хайдеггера в контексті осмислення проблем екзистенційної аналітики Dasein, істини, темпоральності, свободи набувають висвітлення в наукових розвідках В. Бімеля [3], П. Гайдено [4], Н. Мотрошолової [5], І. Михайлова [6], М. Позднякова [7], З. Зайцевої [8] та ін. Тематизація естетичного контексту нової онтологічної парадигми "після повороту" здійснюється такими філософами як, Г. Гадамер [9] А. Вольський [10], Є. Фальов [11], С. Ставцев [12], Р. Сафранські [13], В. Подорога [14] та ін.

Поряд з тим у сучасних наукових студіях питання проблеми специфіки морально-естетичного співвідношення філософських інтенцій М. Хайдеггера достатнього розкриття не набули. Тому, в запропонованому дослідженні поставимо завдання експлікації морально-естетичного підґрунтя філософії німецького мислителя в зрізі онтологічної причетності людини до буття, турботи і піклування про нього, поетичного "вчування" та "вслуховування" з акцентуванням на ролі поетичного мистецтва як найбільш адекватного способу долучення до істини буття.

Етика і естетика для Хайдеггера – це шляхи забуття буття, прояви "деструкції онтологічної традиції" з характерним для них осмисленням проблематики поза істиною буття. А, відтак, з метою альтернативного утвердження класичним витлумаченням моральної норми та мистецтва виникає потреба їх концептуального обґрунтування у зв'язку з істиною-алетейю.

М. Хайдеггер у намаганні дистанціювання від логічного схематизму та категорійності об'єктивуючої метафізичної традиції в її "неістинності" й "несправжності" використовує надзвичайно широку варіативність мови. Відбувається відхід від традиційного для філософської рефлексії способу викладення думок, оскільки мова виступає "домівкою буття", що говорить через великих поетів. А місце загальноприйнятих морально-естетичних понять займають такі своєрідні словотворення як подієвість, проект, часовість, просвіт, відкритість, світ, земля, алетейя, очевидність, міфопоетичні символи та інші. "Хайдеггер, – стверджує Гадамер, – знайшов красномовні метафори, за допомогою яких він відвоював новий сенс у фундаментальних логічних і онтологічних понять метафізики" [9: 217]. А звідси, вимога "вслуховування" в мову буття для отримання досвіду мови, звернення до герменевтичного витлумачення багатства смислів, закладених у коренях слів, інтерпретація поетичних творів, оскільки саме поезія виявляється найбільш наближеною до буття. Відбувається своєрідна розробка філософсько-поетичного способу мислення, досить неординарний спосіб вираження своїх думок. Поезія ж у статусі метамови постає можливістю висловлення істини

буття в горизонті девальвації поета та нівеляції його ролі у створенні художнього твору, адже завдання митця редукується лише до "вслуховування" та адекватної відповіді "поклику буття".

При висвітленні питань морально-естетичних засад філософії М. Хайдеггера суперечливою виявляється проблема морально-етичного дискурсу німецького філософа, оскільки інвективи щодо відсутності моральних підвалин фундаментальної онтології лунали від Кассіраера, К. Льовіта, Р. Сафрански, Е. Левінаса, Н. З. Бросової та інших мислителів. Так Р. Сафрански наголошує на відкритті "можливостей переживання "великих моментів" нарощування інтенсивності присутності!" [13: 234], без окреслення будь-яких ціннісних орієнтирів, коли місце "багатої традиції етичної думки" та "об'єктивних моральних постулатів" займає "Ніщо". Н. З. Бросова при трактуванні хайдеггерівської концептуалізації неістинності метафізики ставить вагоме питання, на яке, на думку дослідниці, не дав конкретної відповіді основоположник фундаментальної онтології: "Чи можливий такий межовий (онтологічний) рівень мислення, який компенсував, замінив би проблему морального вибору?" [15: 65]

Але, варто зазначити, що філософ здійснює заперечення етики в її метафізичній формі, намагаючись прогнати її своєрідну етику екзистенції людини. Адже онтологічно-екзистенційна структура *das Man* є неминучою фазою переходу від модусу несправжнього способу існування до справжнього. Тобто, в *Dasein* закладені тенденції віднайдення себе через падіння, драматизм розчинення в безособистісній анонімній повсякденності та повернення до екзистенційної цілісності. А екзистенціал смерті набуває тлумачення найбільш вагомої екзистенційної структури *Dasein*, що обумовлює "досягнення цілісності присутності" [2: 243] й можливість автентичного розуміння і оцінки життя та його сенсу. Зокрема, А. Гусейнов вважає, що запитування людини про себе і про світ як "пастора буття", а не володаря світу та власника істини, відкриває нові горизонти моральних орієнтацій буття людини-в-світі. Російський філософ відзначає: "Слухати буття стає своєрідним імперативом, що містить в собі етичний зміст" [16: 742].

М. Хайдеггер, у свою чергу, здійснює досить незвичну інтерпретацію сутнісного змісту терміну "етика" через призму сентенції Геракліта "етосу" як "місцеперебування", що є для людини "відкритим простором для присутності Бога", стимулюючи до осмисленого перебування в близькості до істини. Адже, "думка, що мислить істину буття в сенсі початкової стихії людини як екзистуючої істоти, є сама по собі вже етика у її витках" [17: 216]. А тому вимоги і норми дарує саме буття лише при умові близькості, "прив'язаності людини" до нього, вимагаючи та зобов'язуючи до виконання настанов, які "повинні стати законом і правилом для людей" [17: 218].

Тобто, при критиці інтелектуалістської раціоналістичної традиції витлумачення етики та естетики утверджуються онтологічні підвалини нової етики й естетики в здійсненні істини буття, що неминуче потребує причетності людини та її зв'язку з буттям. А своєрідним вузлом єдності морального та естетичного у фундаментальній онтології Хайдеггера постає художньо-поетична подієвість буття.

Проблема істини через призму здійснення буття в німецького філософа проявляється завдяки "подієвій відкритості" як просвіту відкритості буття та відкритості людини. Адже післявороту екзистенція дефінується в горизонті такого особливо-унікального буття суцього, яка "стоїть відкрито для відкритості буття, уміючи в ньому стояти" [17: 31]. Тобто, спроби розуміння істини в якості "неприхованості", певного розкриваючого начала, що "висвітлює сокриті" відбувається у фокусі діалогу з грецькою традицією. Зокрема, на думку Хайдеггера, саме Парменід вперше виявив нерозривність між буттям та істиною, яка у Платона та Аристотеля набуває характеристик пізнання суцього і автентичності поглядів, заклавши тенденції забуття буття для всієї західноєвропейської традиції.

Відбувається феноменологічна інтерпретація істини-алетейї на основі головного принципу "самовиявлення феномену". Вальтер Бімель, тематизуючи проблему істини у філософському дискурсі основоположника фундаментальної онтології, стверджує: "Перекладаючи алетейю як "несокритість", Хайдеггер не лише хоче надати більш точний, дослівний переклад, але, швидше, хоче зробити видимим досвід переживання, пов'язаний з цим феноменом" [3: 118]. Тобто, акцент робиться на досвіді переживання неприхованості істини в сенсі взаємозв'язку алетейї та *Dasein*, адже як Буття потребує *Dasein* для свого здійснення так і *Dasein* у фокусі основоположного екзистенціалу турботи через модуси розуміння, мови, совісті, страху, смерті та рішучості повернуте і відкрите для Буття. Однак, слухати поклику буття і нести істину буття в близькості до нього припадає на долю мислителів і поетів. Тому найбільш адекватним способом наближення до буття є мистецтво, в якому здійснюється істина і розкривається прихованість суцього.

Редукція традиційної естетики до суб'єктивного переживання прекрасного потребує, на думку мислителя, подолання естетики із запереченням її естетично-ціннісного потенціалу та посиленням особливого акценту на онтології мистецтва. Прекрасне, за Хайдеггером, не суб'єктивне переживання, а показ у творах мистецтва феномена істини в площині відкритості, коли буттєве вступає в проявленість, це "спосіб, яким існує істина-несокритість", незалежно від митця. Воно виступає одним із способів досвідного пізнання істини не лише твору мистецтва, а буття загалом.

А, відтак, саме через твори мистецтва здійснюється відкритість з найбільшою проявленістю, а досяжність суцього артикулюється шляхом осмислення речі, що викликає довіру та надійність, безпосередню близькість з людиною. Зокрема, такий своєрідний підхід до мистецтва німецький філософ демонструє при інтерпретації полотна Ван Гога "Черевики". У праці "Витоки твору мистецтва" Хайдеггер пише: "Тривожна турбота про майбутній хліб насущний пронизує ці черевики, турбота, яка не знає жалю, і радість, яка не шукає слів, коли пережиті важкі дні, трепетний страх в очікуванні родів і тремтіння передчуття смерті, що наближається. Землі належать ці черевики..., і з цієї зберігаючої приналежності землі виріб постає для того, щоб покоїтися в самому собі" [18: 118-119]. А, відтак, джерелом художнього твору, на думку філософа, є суперечність землі і світу в їх розриві та суперечності, що переходить у взаємодію, зумовлюючи єдність і цілісність твору та використовується митцем з метою реалізації істини. Селянські черевики, що символізують важкі селянські будні, грецький храм, що втілює складність відносин античної культури – проявляють спосіб буття твору завдяки тому світу, якому вони належать, перебуваючи на своєму світі. Так, грецький храм знаходиться на своєму місці і у своєму світу, селянські черевики виражають свій світ важкої праці.

Таким чином, мистецтво не створює істину, а стає тією площиною, на якій здійснюється і освоюється істина, перебуваючи в її підпорядкуванні. Напрута "відновлювання світу" і "поставлення землі" приводить до проявленості несокритості, коли "сіяння проявленості є прекрасним", а суще в просвіті буття стає довірливо-близьким, несокритим, правильно пізнаним. У зв'язку з цим Гадамер зауважує: "А те, що таким чином засвідчується в художньому творі, складає сутність буття загалом. Суперечка розкриття і приховування – це не всього лише істина творіння, але істина всього суцього. Адже істина як несокритість завжди представляє собою таку взаємну протидію розкриття і прихованості" [9: 123].

З метою відновлення ролі мистецтва для вираження істини буття Хайдеггер, на відміну від естетичних категорій, здійснює специфічне термінологічне конструювання мови мистецтва. Для німецької духовної культури є притаманним перетинання філософської поезії (Фр. Гельдерлін, Новаліс, І. Гете, Р. Рільке, Г. Тракль, Ст. Георг та ін.) та поетичної філософії (Новаліс, брати Шлегелі, Фр. Шлеєрмахер та ін.). Через таку діалогічність філософії та поезії утверджувалися альтернативи абстрактному теоретизму, коли завдяки поетичному символізму, метафоричності, словотворчості закладалися потенційні можливості наближення до таємниць буття. Так і для М. Хайдеггера поезія – прмова утвердження істини буття, адже сила мови промовляє в поезії. Відтак, німецький філософ використовує міфопоетичну символіку для витлумачення художнього твору (суперечність світу та землі), мови (небо і земля, могутність глибин і висот), дійсності (земля, небо, смертне і безсмертне). Тому своєрідними міфологічно-поетичними маніфестаціями постають суперечність відкритості світу та самозамкненості землі, символічність четвериці, де "земля і небо, божества і смертні, самі по собі єдині один з одним, взаємно належать один одному в односкладності єдиної четвериці" [17: 324].

Символічність пізнього Хайдеггера викликає інтерес у філософських дослідженнях С. М. Ставцева, В. Подороги, Є. Фальова та ін. Зокрема, С. М. Ставцев акцентує увагу на трактуванні концепції становлення істини в її боротьбі між прихованим і відкритим, неістинним та істинним: "сутність істини в цьому сенсі є, в першу чергу, "суперечка" істини ("відкритості") і неістини ("закритості"), представленою у свою чергу, "суперечкою" "землі" і "світу" [12: 162]. В. Подорога вважає, що М. Хайдеггер світ "четвериці" протиставляє світу "постава", й занурюючись в архаїку німецької та давньогрецької мов, створює своєрідну термінологію. "У цьому, – стверджує філософ, – Хайдеггер надзвичайно близький до М. Іліаде, Р. Отто і особливо до К. Юнга, який намагався побудувати архетипну структуру цілісного буття" [14: 270].

Відтак, для німецького мислителя буття через призму смислового "цифрового коду" [11: 156] відкриває себе, окликає людину, розкриваючи суще. Воно потребує мислителів та поетів, як посередників між буттям та людьми, щоб надати слово, через яке істина як дар, вістка самого буття передаватиметься світу. Так, Хайдеггер при здійсненні герменевтичної інтерпретації вірша Георгі, а саме його висловлювання "Немає буття де не існує слова" [17: 303], намагається пережити сутність мови завдяки відношенню слова і речі. На думку філософа, слово перетворює річ в суще, здобуваючи йому буття. Поет отримує слово від богині долі з джерела мови й повинен нести його як дар, оскільки воно має велику силу, зумовлюючи проявленість суцього. Надання слова, яке "показує", "висвітлює", "проявляє", "звільняє" потребує перебування у просвіті буття. Тому це не свавільна поетична оповідь, а "послух поклику буття", що дає можливість піднести поета до буттєвого акту "іменування суцього". Завдяки надання імені суцьому поет створює світ. Але, оскільки слово надається буттям, тому дуже важливо поету почути поклик буття, що протистоїть поглинанню людини суцим і надає міру правильності існування.

Таким чином, морально-естетичний вимір філософії Хайдеггера проявляється в контексті подієвого здійснення буття істини, що передбачає критичний перегляд метафізичної традиції та наближення до істини буття не через логічно-опосередковані схеми та структурні апіорні модуси Dasein, а завдяки новій міфопоетичній філософській мові. Відбувається своєрідне протиставлення суб'єктивній етиці та естетиці метафізичного мислення онтологічної морально-естетичної концепції близькості людини до буття, поетичного вслуховування в істину буття та отримання слова-дару, що дає міру правильності існування. Адже людське існування потребує певної етизації з метою запобігання деструктивно-руйнівних проявів реалізації Dasein в її екзистенційних модусах. А представлення людини-в-світі як "сторожа" та "пастора" буття окреслює нові перспективи морально-естетичних орієнтирів, коли істина буття оприявлюється міфопоетичною мовою великих поетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аляев Г. Є. Філософський універсум С. Л. Франка. Персоналістична метафізика вседності в горизонтах нової онтології ХХ століття: [монографія] / Г. Є. Аляев. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 368 с.
2. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Бибихина]. – Санкт-Петербург : Наука, 2006. – 451 с.
3. Бимель В. Мартин Хайдеггер сам свидетельствующий о себе и о своей жизни / В. Бимель ; [пер. с нем. А. С. Верников]. – Урал. : Издательство "Урал LTD", 1998. – 282 с.
4. Гайденок П. П. От исторической герменевтики к "герменевтике бытия". Критический анализ эволюции М. Хайдеггера / П. П. Гайденок // Вопросы философии. – 1987. – № 10. – С. 124–133.
5. Мотрошилова Н. В. Драма жизни, идей и грехопадения Мартина Хайдеггера / Н. В. Мотрошилова // Философия Мартина Хайдеггера и современность. – М. : Наука, 1991. – С. 3–52.
6. Михайлов И. А. Ранний Хайдеггер: Между феноменологией и философией жизни / И. А. Михайлов. – М. : Прогресс-Традиция, 1999. – 284 с.
7. Поздняков М. В. "О событии" ("Vom Ereignis") М. Хайдеггера / М. В. Поздняков // Вопросы философии. – 1999. – № 7. – С. 140–157.
8. Зайцева З. Н. Мартин Хайдеггер: Язык и Время / З. Н. Зайцева // Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге : Сборник. – М. : Высш. шк., 1991. – С. 159–177.
9. Гадамер Ханс-Георг. Пути Хайдеггера : исследования позднего творчества / Ханс-Георг Гадамер ; [пер. с нем. А. В. Лаврухина]. – Минск : Прописи, 2007. – 240 с.
10. Вольский А. Л. Хайдеггер и поэзия : словесное творчество бытия / А. Л. Вольский – Вопросы философии. – 2006. – № 11. – С. 171–176.
11. Фалев Е. В. Герменевтика Хайдеггера / Е. В. Фалев. – СПб. : Алетейя, 2008. – 224 с.
12. Ставцев С. Н. Введение в философию Хайдеггера / С. Н. Ставцев. – СПб. : Лань, 2000. – 192 с.
13. Сафрански Р. Хайдеггер : германський мастер и его время / Р. Сафрански; [пер. с нем. Т. А. Баскаковой при участии В. А. Брун-Цеховского]. – М. : Молодая гвардия, 2005. – 614 с.
14. Подорога В. Выражение и смысл / В. Подорога. – М. : Ad Marginem, 1995. – 426 с.
15. Бросова Н. З. Судьба метафизики и судьба человека / Н. З. Бросова // Вопросы философии. – 2005. – № 11. – С. 54–65.
16. Гусейнов А. А. История этических учений : учебник / А. А. Гусейнов. – М. : Гардарика, 2003. – 911 с.
17. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления / М. Хайдеггер ; [пер. с нем В. В. Бибихина]. – М. : Республика, 1993. – 447 с.
18. Хайдеггер М. Исток художественного творения / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. А. В. Михайлова]. – М. : Академический Проект, 2008. – 528 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.10. 2010 р.

Залужная А. Е. Морально-эстетические основания фундаментальной онтологии М. Хайдеггера.

В статье анализируются особенности морально-эстетического измерения философской рефлексии М. Хайдеггера в контексте феноменологически-экзистенциальной и онтологической переориентации философии. Исследован онтологический фундамент моральных и эстетических проблем через призму сопричастности человека к бытию, поэтического "вчувствования" и "вслушивания" в истину бытия – алетейю.

Zaluzhna A. Ye. The Moral and Aesthetic Principles of M. Heidegger's Fundamental Ontology.

The article deals with the analysis of peculiarities of the moral and aesthetic dimension of M. Heidegger's philosophical reflection in the context of phenomenologically-existential and ontological reorientation of philosophy. The ontological principle of the moral and aesthetic problems in the light of a person's involvement in the being, poetical "attentive hearing" and "attentive listening" to the truth of the being (aletheia) is researched.